

26. Megújuló tantervekre építve

A Köznevelési törvény, a Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló oktatási miniszteri rendeletek együttesen szabályozzák az iskolai oktatás és nevelés folyamatát, annak tartalmát, tevékenységformáit és követelményeit. A környezeti nevelés korszerű szemléletű megvalósításához az alaptanterv közös követelményként is és az egyes műveltségi területekhez kötötten is megfogalmaz elvárásokat, illetve fejlesztési feladatokat. A kerettantervek évfolyamokra, tantárgyakra, illetve tantervi modulokra bontva rögzítik a minden iskolában elsajátítandó tananyagot és a teljesítendő követelményeket. A 2007-es NAT változás bevezette a fejlesztendő kulcskompetenciákat, melyek meggyeznek az Európai Kulcskompetencia keretrendszerhez. A kulcskompetenciák beépülnek a kiadott kerettantervekbe, melyek biztosítják a nevelés-oktatás alapvető tartalmi egységét, és egyben elősegítik az iskolák közötti átjárhatóságot. Ezek alapján készülnek el az iskolák egyéni helyi tantervei. A tantervek, mint központi és mint helyi szabályzó dokumentumok a pedagógiai rendszernek azonban csak egy-egy elemét jelentik. A környezeti nevelés eredményes megvalósításához nélkülözhetetlen a tantervekhez kapcsolódó személyi és tárgyi feltételek és erőforrások fejlesztése és biztosítása, valamint a teljes rendszer kimunkálása is. A jelenleg erősen támogatott nem szakrendszerű oktatás részeként az integrált tudást átadó környezetismeret tantárgynak nagy szerepe van.

Helyzetkép

A *Nemzeti alaptanterv* alapelveiben megfogalmazottak kedveznek a környezeti nevelés helyi szintű tervezésének, hiszen a dokumentum

- figyelmet fordít az emberiség előtt álló közös problémákra. Az egész világot érintő átfogó kérdésekre vonatkozóan hangsúlyozza az egyének, az állam és a társadalmak felelősségét, lehetőségeit, feladatait ezek megoldásában, az emberiséget és az egyes közösségeket egyaránt fenyegető veszélyek csökkentésében;
- a követelményeket a tanulók gondolkodásának fejlődéséhez igazítva rendezi el. A kompetencia alapú oktatás kedvez a cselekvéses, tapasztalatszerzésen alapuló tanulásnak, a konkrét problémákból kiinduló, alkotó gondolkodásnak. A környezeti nevelésre jellemző sajátos – a hagyományos tanórától eltérő – tanulásszervezési módok (tanítási projektek, erdei iskola stb.) megvalósítására ösztönöz;
- kimondja, hogy az iskolában megszerzett ismeretek nem jelentenek lezárt tudást. A tanulókat fel kell készítenünk az információkezelésre, ki kell alakítanunk bennük a folyamatos ismeretszerzés és önművelés igényét. E téren is biztosítanunk kell ezért az információs és kommunikációs technikák elsajátítását. Meg kell alapoznunk a tanulók felelős állampolgári magatartását, el kell érniük, hogy egyéni és közösségi szinten egyaránt életvitelüket meghatározó erkölcsi alapelv legyen a környezetük iránti személyes felelősségvállalás.

Mindezekre figyelemmel készültek el a kerettantervek is.

Az iskolák pedagógiai programjait a törvényi változás miatt új tartalmi elemekkel kellett kiegészíteni. A korrekció lehetőséget adott arra is, hogy a környezeti nevelés helyi alapelveit, céljait, a személyiség- és közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatait és tanulásszervezési formáit újra gondolják a nevelőtestületek.

A kívánatos iskolai nevelői hozzáállás kialakításához elvi alapot továbbra is a NAT közös követelményeiben foglaltak szolgáltatnak. Az egyes kerettantervi tantárgyak és modulok fejlesztési követelményeinek meghatározása, a kötelező tevékenységformák előírása segítheti, hogy a helyi tantervek szintjén is megjelenjen a környezeti nevelés, az iskolák valóban biztosítsák azokat a tanulási helyzeteket, amelyek során e kompetenciák kialakulhatnak. Az iskola helyi tantervében adottságai és sajátosságai alapján a természeti és társadalmi környezetre vonatkozó sajátos tananyaggal is kiegészíti a kerettantervben megadottakat.

A kerettantervi rendelet lehetővé teszi (3. § /2/), hogy a tanórai foglalkozásokat a hagyományos formáktól eltérő módon is megszervezhessük, tanulási projekteket, témanapokat, terepgyakorlatokat, erdei iskolai programokat valósítsunk meg a kötelező tanórai időkeretben. Így a szabadég-iskolai oktatás is a helyi tanterv szerves részét képezheti.

Az iskolák a szabadon tervezhető időkeret terhére – pedagógiai céljaikkal összhangban – kialakíthatnak önálló környezeti nevelési témájú tantárgyat is. A választható időkeretet az alsó tagozat kivételével szintén felhasználhatják ilyen célra.

A Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek tehát kötelezővé teszik minden iskolában iskolatípustól függetlenül – a környezeti nevelés tantárgyához kötődő és azokon kívüli megtervezését és megvalósítását. A környezeti nevelés eredményességét javító, a hagyományos tanórától eltérő tanulásszervezési módok alkalmazásának központi tantervi akadálya nincsen!

Ugyanakkor az a tény, hogy a NAT-ra épített korábbi helyi tantervekhez képest a kerettantervek bevezetésével a tantárgyi struktúra merevebbé vált, szűkebb lett az iskolák mozgástere a környezeti nevelési rendszerük megtervezésében. E szabályozó tantervek nem ösztönzik – bár nem zárják ki – kurrikulum típusú helyi oktatási programok elkészítését. Viszont a megkötöttségek miatt a nevelőközösségek alig élnek azzal a lehetőséggel, hogy a közös követelmények alapján „kereszttervet” szerkesszenek. Nemritkán olyan iskolák sem teszik ezt meg, ahol a környezeti nevelés és az ehhez kapcsolódó tanulásszervezési módok az intézmény jellemző pedagógiai célját jelentik.

Nem kedvez a környezeti nevelésnek, hogy sok intézmény vezetője még nem rendelkezik korszerű környezeti szemlélettel, a környezeti nevelés rendszerszerűvé tételéhez szükséges ismeretekkel, a megújítás megszervezéséhez szükséges készségekkel. Továbbá a források hiánya miatt vagy a pedagógusok kötelező óraszámának biztosítása érdekében kényszerűségből olykor egyes környezeti nevelési feladatok megoldására (pl. környezetismeret, természetismeret tanítása, erdei iskolai program szervezése, jeles napi rendezvények) olyan nevelőket is megbíznak, akiknek ilyen hozzáértése nincs.

A helyi tantervek, tantárgyi programok általában tananyag-központú ismeretsajátítási tervek, a műveltséganyag elosztásának és átadásának tervei. A környezeti nevelés azt is megkívánná, hogy helyi tantervi szinten ezek mellett a tanulók aktivizálásának, a különböző tanulási helyzetek létrehozásának, a tanulói tevékenységek megszervezésének terve, a nevelési terület cselekvési terve is elkészüljön.

A NAT lehetőséget adott az oktatás és nevelés szemléleti, tartalmi és szervezeti megújítására. A megújítás sikere azonban a helyi erőforrások és az azokat működtető döntéshozók állásfoglalásainak, döntéseinek is függvénye. Ezen a téren számos probléma jelentkezik.

A minőségi oktatás igénye esetenként ellentmond az intézményfenntartó kényszerű megszorító szemléletének. Az intézményfenntartók (saját forráshiányuk miatt) nemritkán ellenérdekelték abban, hogy intézményeik az elvárt alapszolgáltatáson felül is tervezzenek pedagógiai szolgáltatásokat. A környezeti nevelés egyes, beruházást vagy többletköltséget igénylő formái áldozatul eshetnek ennek a szemléletnek. A nevelőközösségek jelenleg nem kellően motiváltak a változtatásra. Ennek egyik oka az, hogy az iskola munkájának eredményességét még mindig alapvetően meghatározza a tanulók továbbtanulási esélye. Ez kedvezőtlenül felértékeli a továbbtanulási szempontból fontosnak tartott tantárgyakat, erősíti az ismeretközpontú tanítási gyakorlatot, eltereli a figyelmet a tantárgyakon átívelő műveltségi területekről, így a környezeti nevelésről is.

Másik ok, hogy a megújításhoz nem állnak a nevelők rendelkezésére speciális ismeretekkel és szakmai tapasztalatokkal rendelkező környezeti nevelési mentorok, szaktanácsadók, szakvezető tanárok. Az intézmények környezeti nevelésének eredményességét tárgyilagosan, szakszerűen és rendszeresen mérni, értékelni hívatott szakértők kevesen vannak, s az ilyen vizsgálatok kezdeményezésében az intézményvezetők ritkán érdekeltek. Kiépítetlen a környezeti nevelés szakmai szolgáltató hálózata.

Különösen a szabadég-iskolai oktatás nélkülözi a gyakorlóiskolai, bemutató iskolai hátteret. A pedagógusok oktató-nevelő szemlélete sok esetben eltér - a megszokott, a hagyományos felé - a NAT szellemiségétől. Ez különösen az új műveltségi követelményekkel kapcsolatosan szembeszökő. Túlteng az ismeretközpontúság, háttérbe szorulnak az önálló, a csoportos és együttműködő tanulási helyzetek, gyakori a közvetlen nevelési eszközök alkalmazása.

Javaslatok

312. A közoktatási törvény 93. §-a értelmében az oktatási miniszter rendszeresen, de legalább háromévenként értékeli a NAT bevezetésével és alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokat, s szükség esetén kezdeményezi a Kormánytól annak módosítását. A NAT egyes előírásait a környezeti nevelés utóbbi években tapasztalt fejlődésére tekintettel korszerűsíteni kell. Kívánatos, hogy a dokumentum ilyen irányú módosítását, korszerűsítését egy, a környezeti nevelés országos helyzetét feltáró, átfogó vizsgálat tapasztalatai alapján végezzék el a tantervkészítésben is jártas környezeti nevelési szakemberek.

313. A nevelőtestületeknek helyi környezeti nevelési céljaik elérését s az ezekkel összefüggő feladatok végrehajtásának eredményességét időről- időre értékelniük kell. A helyi tantervi szabályzó dokumentumaikat (tanterv, tanmenet, tanítási, foglalkozási tervezet, tanítási projekt stb.) e tapasztalataik tükrében javítaniuk kell. Ehhez biztosítani kell a megfelelő mérési, értékelési szakmai szolgáltató háttérrel.

314. A közoktatási törvény szerint (8/A. § /4/) az iskolák nevelő-oktató munkájukat több kerettanterv alapján is megszervezhetik. Javasoljuk, hogy adjanak ki alternatív megoldásként olyan kerettanterveket is, amelyek a környezetkultúra és a környezettan alapjait a különböző iskolafokokban önálló tantervi modulként vagy tantárgyként tartalmazzák. Készüljenek segédletek és minták környezeti nevelési pedagógiai rendszerek helyi szintű létrehozására. Ehhez biztosítson a kormányzat forrásokat.

315. A környezeti neveléssel foglalkozó pedagógusokat akkreditált továbbképzéseken időben fel kell készíteni a szaktárgyakon átívelő környezeti ismeretekre, saját szaktárgyuk tanterveinek (tanmeneteiknek, tanítási tervezeteiknek) elkészítésére, valamint a hagyományos tanóráitól eltérő tanulásszervezésre is.

A pedagógus szakvizsgára, illetve közoktatási irányításra való felkészítésbe kerüljön bele környezeti nevelési modul is.

316. Ki kell alakítani, illetve erősíteni kell - szakmai szolgáltatás biztosításával - az intézményvezetők környezeti szemléletét. Ösztönző rendszer kidolgozásával támogatni kell az intézmények környezetbarát, ugyanakkor gazdaságos kialakítását, üzemeltetését, működtetését. Biztosítani kell az ehhez szükséges információkhoz és forrásokhoz való hozzájutást.

317. Szakmai segítséget kell nyújtani a környezeti neveléssel foglalkozó pedagógusoknak a saját nevelési programjukkal összefüggő menedzselési feladatok eredményes elvégzésére is.

318. A kerettantervek folyamatos bevezetésével együtt járó tartalmi és módszertani megújításhoz szakmai szolgáltatás keretében segítséget kell adni az iskoláknak. E feladatokat komplex szolgáltatást nyújtó környezeti nevelési terepi oktatóközpontok (pl. a nemzeti parkok és a pedagógiai szakmai szolgáltató szervezetek, civil szakmai szerveződések együttműködésében létrejövő bázisok) és környezeti nevelési tapasztalatokkal rendelkező, ezt a szerepet vállaló mintaiskolák - mint gyakorlóiskolák - láthatnák el.

319. A környezeti nevelés nem az iskola belügye. Eredményessége, szemlélete, minősége a családokra, az intézmény civil környezetére is hatással lehet. A szülőknek joguk van megkövetelniük azt, hogy gyermeküket az iskola felkészítse a környezeti problémák kezelésére, a környezeti harmónia értéként való megélésére. Célszerű volna ezért elkészíteni egy kiadványt, amely a NAT-ban és a kerettantervekben foglalt környezeti cselekvéseket, elvárásokat magyarázná el a közoktatásban érdekelt, de nem szakember szereplők (szülők, önkormányzati döntéshozók, támogatók stb.) számára. Nagyobb teret kell biztosítani annak, hogy a szülők, családok tevélegesen részt vehessenek az iskola környezeti állapotával, környezeti nevelésével kapcsolatos döntések meghozatalában. A diákok részére is célszerű volna közérthető stílusban tájékoztatót adni a rájuk váró környezeti nevelési tan-

tervi követelményekről, a tőlük elvárt képességekről, kompetenciákról. A diákönkormányzatokat be kell vonni a környezeti neveléssel kapcsolatos iskolai tevékenységek tervezésébe és megvalósításába.

320. A hagyományostól eltérő módon szervezett, a tantervben szereplő foglalkozások megvalósításának forrásait a fenntartón kívül más, évről évre stabilan megjelenő pályázati forrásnak is biztosítani kellene a jövőben, amely forrás elsősorban a szakmailag megalapozott, minősített programokat támogatja.

Ajánlott irodalom

Czippán – Gazdag – Lehoczky (szerk.): *Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez, a*

könyvtárhasználathoz és az egészségneveléshez. OM, 2001.

Engleson, David C.: *Útmutató környezeti nevelési tantervek fejlesztéséhez.*

Bp. Magyar

Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. ix, 157. o. (Környezeti nevelési téka tanároknak)

Environmental curriculum. A five-day Plan. Kansas City, KA, EPA Region 7, 1991. 99. o.

Fülöp Péter – Vas Miklós: *Környezetünk technikája, 7-8. osztály.* Környezetvédelem. Bp.

Nemzeti Tankönyvkiadó., 1997. 63. o., 4

Havas Péter – Csonka Csabáné: *Alternatív környezetismeret.* Tanterv és kalauz a tanításhoz.

1-4. osztály. Kecskemét, Kecskeméti Tanítóképző Főiskola, 1994. 27, 206.o.

Hungerford, Harold R. – Peyton, Robert Ben: *Procedures for Developing an Environmental*

Education Curriculum. A Discussion Guide for Unesco Training Seminars on Environmental

Education. Paris, Unesco, 1986. ix, 100. o. (Environmental education series, 22.)

Hungerford, Harold R. – Volk, Trudi L. – Ramsey, John M.: *A Prototype Environmental Education*

Curriculum for the Middle School. Paris, Unesco, 1989. iii, 161. o. (Environmental education

series, 29.)

Jónás Ilona (szerk.): *A környezeti nevelés és a földrajztanítás.* Segédanyag a helyi tantervek

készítéséhez a Cholnoky pályázatok alapján. Bp. Flaccus, 1998. 82. o.

Mares, Cherry – Blanchard, Harriot – Stephenson, Robert – Redhead, Maisie: *Our*

Environment. A Practical Environmental Studies Project for Primary Schools. Wigan, Tidy

Britain Group, 1988. 95. o. 40 t.

Monroe, Martha C. – Cappaert, David: *Környezeti nevelés a tantervekben.*

Bp. Magyar Környezeti

Nevelési Egyesület, 1998. 56. o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Rózsahegyi Márta (szerk.): *Tantervek és programok a kémia, a környezet-és természetismeret tanításához*. Bp. Magyar Kémikusok Egyesülete, 1995. 561. o. (Tantervek és programok)

Scheibert Ferencné (szerk.): *A környezeti nevelés és a helyi tanterv*. Bp. Infogroup, 1997. 198. o. (Körlánc, 6.)

Szebenyi Péter – Balla Árpád (szerk.): *Hogyan készítsünk helyi tantervet?* 2. részben átd. kiad. Miskolc, BAZ Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet, 1996. 238. o.

Szebenyi Péter (szerk.): *Tájékoztatók a Nemzeti Alaptanterv műveltségi területeiről*. Bp. Korona, 1996. 109. o. (Nat-tan)

Tölgyszéky Papp Gyuláné – Papházy Éva: *Ember és természet. Földünk és környezetünk*. Főiskolai jegyzet. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 92. o. (A tantervtől a tanítási óráig, 2.)

Útmutató környezeti nevelési tantervek fejlesztéséhez. Környezeti Nevelési Téka Tanároknak. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. 160. o.